

Bohater utworu literackiego jako *InNy* w literaturze europejskiej po 1989 roku

Redakcja naukowa:

Ludmiła Mnich

Oksana Blashkiv

Walentyna Krupowies

Redakcja naukowa monografii:

dr hab. Ludmiła Mnich, prof. uczelni / ORCID: 0000-0002-1679-0479

dr Oksana Blashkiv / ORCID: 0000-0002-3607-9895

dr Walentyna Krupowies / ORCID: 0000-0003-1013-7708

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Nauk Humanistycznych, Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa

Recenzje naukowe:

prof. dr hab. Yaroslav Polishchuk

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

dr hab. Danuta Szymonik

Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. F. Karpińskiego

dr hab. Tetiana Cherkashyna, prof. uczelni

Charkowski Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Karazina

Na okładce: *Inni* – akwaforta z akwatintą, 2021 r., autorstwa Karoliny Czapskiej – studentki kierunku sztuki plastyczne (UPH w Siedlcach)

Komitet Wydawniczy:

Katarzyna Antosik, Andrzej Barczak, Jolanta Brodowska-Szewczuk, Janina Florczykiewicz (przewodnicząca), Arkadiusz Indraszczyk, Beata Jakubik, Stanisław Jarmoszko, Bartosz Michalczuk, Katarzyna Mroczyńska, Agnieszka Prusińska, Sławomir Sobieraj, Jacek Sosnowski, Maria Starawska, Ewa Wójcik

Żaden fragment tej publikacji nie może być reprodukowany, umieszczany w systemach przechowywania informacji lub przekazywany w jakiejkolwiek formie – elektronicznej, mechanicznej, fotokopii czy innych reprodukcji – bez zgody posiadacza praw autorskich.

© Copyright by Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2023

ISBN 978-83-67162-71-5

eISBN 978-83-67162-72-2

**Wydawnictwo
Naukowe**
UPH

www.wydawnictwo-naukowe.uph.edu.pl

08-110 Siedlce, ul. Żytnia 17/19, tel. 25 643 15 20

Ark. wyd. 13.2. Ark. druk. 15.3.

Projekt okładki, druk i oprawa: Volumina.pl

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	5
Роман Дзик	
Герої-мігранти роману Юлії Крістевої <i>Meurtre à Byzance</i> у пошуках себе	9
Marta Kaczmarczyk	
Literackie oblicza migracji. Przyczynek do charakterystyki kondycji migranta zarobkowego na przykładzie powieści <i>Ponajichały</i> Atrema Czapała	23
Ludmiła Mnich	
Концепт „чужий” у сучасній польській літературі на матеріалі збірки оповідань <i>Нечужі</i>	39
Oksana Blashkiv	
Образи підлітків-емігрантів у творах Наталі Ясіновської <i>Американка по-українськи</i> та Сари Кроссан <i>Вага води</i>	50
Оксана Пухонська	
Від „Іншого” до „Свого”: літературна рецепція героя російсько-української війни в сучасних художніх текстах	68
Анна Гайдаш	
Жінка і війна у драмі Наталки Ворожбит <i>Погані дороги</i> (2017)	80
Switłana Hajduk	
Інакшість людини з гемангіомою у романі Івана Байдака <i>(Не)помітні</i>	91
Barbara Stelingowska	
Twórczość poetycka ponad niepełnosprawnością	104
Ірина Яковенко	
«Інший» серед руїн: Пост-апокаліптичні топоси в романах про Чорнобильську Зону Маркіяна Камиша	120
Євгенія Канчура	
«Чужий» та «Інший» у постмодерному фентезі: від деконструкції пропагандистських кліше до встановлення діалогу	131

ЖІНКА І ВІЙНА У ДРАМІ НАТАЛКИ ВОРОЖБИТ *ПОГАНІ ДОРОГИ* (2017)

WOMAN AND WAR IN NATALKA VOROZHBYT'S DRAMA *BAD ROADS* (2017)

Abstract: The relevance of the study of the woman characters in time of war in the Ukrainian literary process is spurred by the need for both the support of the cultural and informational front, and for self-awareness of the national gender mentality. The purpose of the paper is to outline the models of the female characters in Natalka Vorozhbit's drama *Bad Roads* (2017). The findings of the study reveal in the image of a woman in Vorozhbit's text a powerful female voice, poignant femininity, boundless patience, tolerance for the sake of love and the national idea. The war actualizes agency in the women's system of characters in the play, brings a previously marginalized individual into post-colonial self-awareness, makes her an equal participant in the national history. The poetic features of *Bad Roads* are non/hidden autobiography, cinematic corporeality, grotesqueness, macabreness, and linguistic bilingualism. Divided into short stories and structured episodically both thematically and compositionally, the play is based on the motif of the road, which symbolizes self-development and the very life. The open ending of the last novella gives hope for the humanity of both minor characters and the nation as a whole.

Keywords: dramatic novella, frontline zone, woman, agency, bilingualism

Як дивно любов прийшла до мене. Із таким дивним супроводом

Погані дороги, Н. Ворожбит

Що є жіноча пам'ять на великій війні? Шемаг закривавлений...

Люди з дієсловами, К.Калитко

П'єса *Погані дороги* народилася з розмов, які Наталка Ворожбит, працюючи волонтеркою, вела на українському Сході: з них авторка робить висновок, що людська природа незмінна і духовно дуже слабка¹, що визначає песимістичну оптику драми: закодована в назві

---

¹ С. Жадан, *Наталія Ворожбит про «Погані дороги», критику, іронію та людяність*, "Говорить Жадан" 2020, <https://youtu.be/c1GQujxM2rI> (дата доступу: 30.12.2022).

твору неякісність дорожніх шляхів має символічну наповненість – йдеться про трагічний досвід політичних і культурних розбіжностей всередині нації під час війни на Донбасі (однією з передумов конфлікту О. Валло вважає багаторічну колонізацію українських земель²). *Погані дороги* розповідають про життя людей у прифронтовій зоні переважно через жіночий досвід, позбавлений романтики. Жіночий погляд на війну розкриває беззахисність жінки через щемливі історії дівчат-підлітків, складне кохання дорослих жінок, яких об'єднує натуралістичність, «нестерильність», за словами драматургині³.

Представниця сучасної української драми, Ворожбит знімає табу з зображень «хворобливості, фізичної неповноцінності, проявлень сексуальності», відсутність яких була характерною для попередньої традиції в драматургії, зокрема радянській⁴; саме ці елементи є драмотворчими в її п'єсах *Галка Моталко* (2002), *Зернохочище* (2009), *Саша, винеси сміття* (2015) тощо. Одним із своїх творчих завдань авторки є скорочення розриву між тілесним досвідом і драматургічними текстами; формування містків між правдивістю життя і театральною постановкою. Візитною карткою драматургині став вислів з її першого інтерв'ю, що «глядачам потрібно робити боляче» в значенні говорити правду⁵. За словами О. Михеда, Ворожбит працює з непідйомними історіями: кіборги, Голодомор, російсько-українська війна, інтерпретація канонічної (*Кайдашева сім'я*) і сучасної (*Ворошиловград*) класики, що робить її дійових осіб безпомилково впізнаваними⁶. В її текстах відбувається органічне «поєднання особистого досвіду і дослідження, пережитого, те, що можна почерпнути зі свого, що можна почути від очевидця, але при цьому особисте поглинає дослідження»⁷.

Важливість дослідження художньої репрезентації образу жінки під час війни в українському літературному процесі зумовлена

² O. Wallo, *Ukrainian Women Writers and the National Imaginary: From the Collapse of the USSR to the Euromaidan*, Toronto 2019, p. 12.

³ С. Жадан, *Наталія Ворожбит про...*, op. cit.

⁴ О. Михед, #10 *Наталка Ворожбит* [«Кіборги», «Погані дороги», «Снійматися Кайдаша»]. *Демони і Кайдаші*, «Станція 451», The Village Україна 2021, <https://open.spotify.com/episode/6Xlu0pLdQXx5rzcPWB7nbq?si=dgpbz9bRS5evSnW4qp7zXw&nd=1> (дата доступу: 30.12.2022).

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

необхідністю як підтримки культурно-інформаційного фронту, так і для (само)усвідомлення національної гендерної ментальності. Метою розвідки є окреслення інваріантів жіночих (і принагідно деяких чоловічих) дійових осіб в драмі Наталки Ворожбит *Погані дороги* (2017), написаної авторкою після її гучного успіху як сценарістки фільму *Кіборги. Герої не вмирають* (2017). У статті здійснюється пошук відповідей на наступні запитання: моделювання жіночих образів сучасною українською драматургинею в контексті світоглядних домінант тексту п'єси; рівні ієрархії жіночих і чоловічих дійових осіб; особливості індивідуально-авторського стилю письма.

Подібно до творів Оксани Забужко і Марії Матіос, які широко відомі за межами України вже декілька десятиліть, драматичні тексти Наталії Ворожбит набувають популярності у світі в ХХІ столітті. Ретельному прочитанню її драм присвячений розділ у виданні *Сучасні європейські драматурги 2020 року* поруч з аналізом п'єс таких письменників для театру, як Ельфріде Елінек, Сара Кейн, Марк Рейвенгілл, Мартін Макдона, Ясмїна Реза і Петер Гандке. Твори Ворожбит актуальні як для української, так і європейської аудиторії: п'єсу *Зерноховище* (2009), написану українською драматургинею на замовлення Королівського Шекспірівського театру, першими побачили лондонські глядачі; світова прем'єра *Поганих доріг* (2017) відбулася в театрі Роял Корт (Лондон), а екранізація п'єси 2020 року отримала приз Веронського кіноклубу на 35-му Міжнародному тижні кінокритиків у Венеції та премію «Кіноколо» спільноти українських кінокритиків.

Досліджуючи творчість українських письменниць сучасності (О.Забужко, М.Матіос, Є.Кононенко), О.Валло знаходить спільний знаменник у «залученості їхніх творів до «великих» національних проблем, зокрема відтворення травматичного радянського минулого та викликів пострадянської Україні»⁸. У період формування державності нарешті незалежної країни роль художніх творів, спрямованих на пошуки і вираження національної ідентичності, важко переоцінити. Важливо, що крім згаданих вище майстринь слова чимало інших відомих і не дуже авторок, журналістів, блогерів, беруть активну участь у створенні художнього простору нації, розробляючи «теми жіночої суб'єктивності, фемінізму і гендеру, нерівномірного розподілу

⁸ O. Wallo, *Ukrainian Women Writers...*, op. cit., p. 5.

різних форм влади між жінками й чоловіками, становлення національної ідентичності, постколоніальності й історії»⁹. Ще при ретельному прочитанні *Польових досліджень українського сексу* О.Забужко, Т.Гундорова виокремлює в сучасній інтелектуальній жіночій прозі дуальність – проблему «подвійної жіночої маргіналізації»¹⁰, вирішення якої талановита українська письменниця знаходить у виживанні нації¹¹. Додамо, що крім потужної розробки національної і гендерної ідентичностей, серед основних складових українського жіночого дискурсу Ревакович виділяє автобіографічний «поворот» і жанрову гібридність, елементи яких спостерігаємо і в драматургії Ворожбит. Українські авторки рішуче деконструюють конвенційні сюжетні лінії й традиційні чорно-білі жіночі ролі/міфи («покритки» і «Берегині»), які приписувалися жіночим персонажам в різні історичні періоди¹², пропонуючи натомість більш складні й полівалентні образи, дотичні до теперішньої України. Знімаючи в художніх текстах табу з тем сексуального насильства й домашнього насилля, сучасні письменниці надають жіночим персонажам міцності, сили й рішучості. Подібно до новоканонічних творів Забужко, Кононенко та Матіос, в яких розвиток нації часто піддається критиці, особливо крізь призму жіночих персонажах¹³, більшість текстів сучасних українських авторок підтримують цю тенденцію.

На відміну від наративної історії художні тексти пропонують «творчу можливість уявити те, про що неможливо дізнатися з документальних джерел, і це означає, що художня література може продовження там, де історичне дослідження зупиняється через відсутність „надійних“ доказів»¹⁴. О. Пухонська зауважує, що словесне мистецтво війни є «функційною» літературою, тобто такою, що «часто ціною естетично-художніх засобів, пропонує свого роду культурно-аналітичну інтерпретацію конкретної події в її сьогоденному та

⁹ M. Rewakowicz, *Ukraine's Quest for Identity: Embracing Cultural Hybridity in Literary Imagination, 1991–2011*, Lanham 2018, p. 99.

¹⁰ Т. Гундорова, *Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодернізм*, Київ 2013, с. 209.

¹¹ T. Hundorova, *The Post-Chornobyl Library: Ukrainian Postmodernism of the 1990s* (Ukrainian Studies), Boston 2019, p. 188.

¹² O. Wallo, *Ukrainian Women Writers...*, op. cit., p. 16.

¹³ Ibidem, p. 150.

¹⁴ Ibidem, p. 13.

історичному вимірах»¹⁵. У розмові з Жаданом Ворожбит заперечує «100-відсоткову» документальність історій *Поганих доріг* (втім, дійові особи мають прототипи, а друга новела, «сцена з семками між дівчатами-підлітками» виписана з життя, фактично документальна). З шести новел деякі є абсолютно вигадані, як, наприклад, остання й найпотужніша – «Курка», про те, як втрачається гуманність¹⁶. Хоча в тексті цього епізоду війни як фізичного феномену немає, присутня війна онтологічна, ментальна, ідеологічна, в якій йдеться про національну ідентичність, національне минуле, про яку можна до певної міри застосувати слова О. Пухонської – «пояснює витоки сучасних травматичних подій»¹⁷.

Перша новела *Поганих доріг*, фактично монолог протагоністки, в образі якої вгадується драматургиня – віком, зовнішнім виглядом і харизмою, починається з опису сорокалітньої журналістки, Наташи-«горобчика». Втім, короткий абзац про себе одразу поступається місцем романтичному інтересу героїні – військовому Сергію, трохи молодшому за неї, заради якого жінка і приїхала на Донбас. Опис коханого представлено сповіддю Наташі, яка інколи переривається репліками-спогадами Сергія. Рушійною силою новели є дорога протагоністки у південно-східному напрямку (Київ-Кропивницький-Маріуполь) і назад з метою збору матеріалу та інтерв'ю про Донецький аеропорт. Шлях до Кропивницького (в тексті використовується попередня, радянська, назва міста – Кіровоград) переповнений песимізмом від споглядання «похилених вбогих хаток» і «розбитих доріг» вздовж узбіччя. Його посилюють вставки-оповідки Сергія про штурми сепарів, світлини тіл, розірваних снарядами, загиблих бійців через дружній вогонь («Дружній вогонь – це коли свої свої вбивають, по ошибці»)¹⁸.

Так само і дорогу в Маріуполь з усе меншою кількістю населених пунктів супроводжує похмурість пейзажу й погане освітлення, але розповіді старшокласниць-офіціанток у придорожній

¹⁵ О. Пухонська, *Література війни на Донбасі як культурний простір зустрічі Свого / Чужого/Іншого*, [в:] L. Mnich, O. Blashkiv, W. Krupowies (red.), *Inny/Inność we współczesnej literaturze europejskiej*, Siedlce 2022, p. 106.

¹⁶ С. Жадан, *Наталія Ворожбит про Погані дороги...*, op. cit.

¹⁷ О. Пухонська, *Література війни на Донбасі...*, op. cit., p. 105.

¹⁸ Н. Ворожбит, *Погані дороги. П'єса*, Львів 2021, с. 10.

кав'ярні про адаптацію до жахів війни (спогади дитинства, батьківська реакція на бомбардування) по-жіночому м'якші, дещо знижують задану Сергієм готторну тональність¹⁹.

Азовське море стає романтичним топосом цього розділу – на порожньому березі «моря для бідних» дійові особи вперше цілуються. Втім, і ця мить швидко минає, а розвиток стосунків Наталі і Сергія позбувається романтики у приземленості готельного номеру: «Ти ставиш мене перед дзеркалом у коридорі номеру і розстібаєш ширіньку»²⁰.

Крім буквального топосу дороги в тексті присутній і метафоричний шлях Наташі до серця коханого: «Ти недоступний і відсторонений, але тебе заводять мій інтерес до війни. Це єдина дорога до тебе. Ти малюєш єдину дорогу з аеропорту до тилу. Її назвали Дорогою життя»²¹. Пристрасно закохана у героя («Я на розпеченому вугіллі з однієї причини. Я хочу тебе»²²; «з усією любов'ю, на яку здатна моя підла письменницька душа»²³), протагоністка звертається за допомогою не лише до спільних з Сергієм знайомих, але й до вищих сил. Під час молитви в церкві Наташа заходиться сльозами: «Я плачу за тобою, хочу кохання з тобою. Однак соромлюся просити, турбувати через це Самого»²⁴.

Стосунки Наталі і Сергія побудовані на різкому контрасті:

Тебе бісить мій стиль життя і моя толерантність, мене лякає твій радикалізм. Ти такий ревнивий, що ніколи в цьому не зізнаєшся. У Києві на мене жде молодий вегетаріанець. А десь у Рівному на тебе чекає інша жінка з великим цицьками. Вона молодша від мене, в неї нарощені нігті й вона вміє готувати свинину²⁵.

Війна загострює репрезентацію тілесних чинників як спільний досвід: наприклад, у спогаді про першу невдалу ніч з коханим героїня так звертається до читачів/глядачів: «Дорогі побратими, рідні, жінки...

¹⁹ Ibidem, с. 14-15.

²⁰ Ibidem, с. 20.

²¹ Ibidem, с. 6.

²² Ibidem, с. 10.

²³ Ibidem, с. 14.

²⁴ Ibidem, с. 7.

²⁵ Ibidem, с. 17.

У нього не встав у першу ніч»²⁶ і у риторичному запитанні «Через мінет можна заразитися патріотизмом, хіба ви не знали?»²⁷. Хоча Наташа і Сергій геть різні люди, головна дійова особа любить свого обранця попри усвідомлення короткотривалості їхнього щастя: «Різні породи тварин. Чому мені так спокійно й добре? Звідки береться щастя?»²⁸.

Одним із важливих прийомів жіночого письма драматургині вбачаємо у моделюванні можливих трагічних обставин, таких, як поранення коханого або його смерть. Ці картини призводять до спогадів про батька, на похорон якого прийшло декілька його колишніх коханок. Звернення до танатологічного дискурсу корелює в українській історії зі значною кількістю пісень козаків про смерть – «вони таким чином репетирували при житті, щоб не боятись»²⁹.

Принагідно навести рефлексії О.Валло про зсув акцентів у персоносфері пострадянської української літератури, коли жіночі образи домінують над чоловічими, піддаючи критиці останніх на відміну від попередніх наративів, в яких образи чоловіків займали перші позиції³⁰. І в експозиційному монолозі, і в наступних новелах жінка отримує суб'єктність в авторській картині світу Ворожбит, тоді як чоловічі образи подані крізь оптику «другої» статі. Драматургиня «послідовно розвалює патріархальну і зашорену позицію чоловіцтва»³¹.

Топос другої новели переносить читача/глядача у прифронтову зону маленького східноукраїнського містечка, де неподалік тривають бойові дії. Протагоністкою цього епізоду є безіменна дівчинка-сирота Третя, яка, подібно до її подружок, зустрічається з військовим. Теревені старшокласниць в очікуванні побачень на лавці біля торговельного кіоску, який час від часу відвідує різноманітна публіка, точаться навколо їхніх хлопців: хто кому що подарував, хто до кого як ставиться, про перші поцілунки і не лише. Поволі подружки йдуть зі сцени зі своїми парубками, тоді як до Третьої приходять Жінка, яка пізніше виявляється її бабусею. Жінка принесла онуці поїсти і просить її йти додому, тому що *він* все одно не прийде. Діалог жінок з різних

²⁶ Ibidem, с. 18.

²⁷ Ibidem, с. 20.

²⁸ Ibidem, с. 8, 20.

²⁹ Ibidem, с. 19.

³⁰ O. Wallo, *Ukrainian Women Writers...*, op. cit., p. 151-152.

³¹ О. Михед, #10 Наталка Ворожбит [«Кіборги», «Погані дороги», «Сніймати Кайдаша»]..., op. cit.

покоління, який демонструє прірву між бабусею і онукою, важливий в контексті війни: старша жінка живе в полоні упереджень про те, що українські захисники «фашисти», які при відступі «їх на котлети перекрутять»; стара готова сфабрикувати наклеп на хлопця онуки для ремендатури, щоб його з армії вигнали. Позиція Третьої непорушна – вона покінчить життя самогубством, якщо бабуся посміє це зробити. Друга новела завершується гучними вибухами, через які дійові особи йдуть до укриття. Не можна оминати мовну політику цього епізоду: всі персонажі спілкуються російською мовою і лише авторські ремарки записані українською, що також свідчить про достовірне відтворення реалій Донецької області (старша жінка знає, що локацією вибухів є Дебальцеве). Менш із тим, молодше покоління демонструє певні ознаки національної свідомості, коли, приміром, Третя заявляє бабусі, що не хоче дивитися російське телебачення³².

Образ підлітка-сироти пов'язує другу і третю новели. Топосом Третьої є блокпост біля розгромленої заправки: дія зав'язана навколо ідентифікації військовими особи водія ланоса, який не може знайти свої водійські права. Водієм виявився директор місцевої школи трохи за підпитку. Під час спілкування з воєнними він ніби угледів у бліндажі-копанці восьмикласницю зі своєї школи, Людку Марченко, сироту, яка живе з бабкою. Директор хвилюється, щоб хлопці її не займали, адже в дівчини мати померла, а вона з бабусею місяцями не могли виїхати через бомбардування, переховуючись у підвалі: «Да, она плохо учится... Курит, но она не блядь... Одни нас бомбили... Другие наших детей ебут»³³.

Четверта новела побудована на діалозі жінки-медика і військового за кермом джипу, в якому везуть труп командира (без голови). Цинічність Жінки, яка час від часу прикладається до фляги, приголомшує навіть досвідченого Військового. Так, пасажирка пропонує переїхати куріпку, яка перебігала дорогу; згадує про реакцію свого семирічної дочки на повернення після окупації, яка, за словами Жінки, настільки сумувала за рідним домом, що приїхавши, обіймала стіни оселі і плакала, наче стара; доволі брутално розповідає подробиці інтимних стосунків з покійним командиром, якого везуть

³² Н. Ворожбит, *Погані дороги...*, *op. cit.*, с. 28.

³³ *Ibidem*, с. 43.

в машині; пропонує водієві «потрахатися» аби зігрітися. В результаті взаємних образ між водієм і медиком зав'язується потасовка. На телефон Жінки починають приходити повідомлення ніби від покійного командира, але насправді це сепари, які відрубали йому голову, читають смс-листування з нею на його телефоні і розважаються: «[...] найди мою голову. Вернись за моею головою»³⁴. У фіналі розділу Жінка, протверезівши, вкриває всю ніч бушлатом Військового, що заснув після того, як джип заглухнув. Суперечливий образ жінки-медика побудований Наталкою Ворожбит на протиставленні істерики дійової особи в холотропному стані, що дозволяє їй вивільнити тугу за вбитим коханцем і загалом стрес від війни, та тверезості героїні, яка турботою і підтримкою знову вражає Військового наприкінці епізоду.

П'ята новела, кульмінаційна в п'єсі, також представляє собою бінарну опозицію жінки-чоловіки, а ще жертви-окупанта і українки-руського. На відміну від попереднього епізоду, де дія відбувається у відкритому просторі і в русі, у П'ятому розділі топосом є підвал з тьмяним освітленням. Діалог дівчини (Вона) і військового (Він) витриманий в стилістиці попередніх новел – домінування обсценної лексики, сцен насилля і випорожнень. Після довгих годин терпіння через знуцання військового Вона вбиває його.

Шосту новелу технічно можна визначити як розв'язку в структурі п'єси. Курка, як один з частотних референтів у попередніх епізодах твору на традиційне українське господарство, стає основною конфлікту між містом і селом, які унаочнені Дівчиною (журналісткою, вона ж є протагоністкою П'ятого епізоду) і подружжям – власниками курки. Ескалація конфлікту набуває абсурдності і гротеску, проте в останніх репліках драматургині вдається завершити свій твір з надією в кращі якості нації. Власники курки, яку збила своєю машиною журналістка, готові не лише забрати всі гроші Дівчині, а також її особисті речі і авто, однак раптовий плач сусідської дитини наче пробуджує їх від дурного сну:

ДРУЖИНА ВАСІ (злобливо): Йди звідси, курка! Йди вже! Не спокушай.
Із силою виштовхує її за хвіртку й зачиняє на засувку³⁵.

³⁴ Ibidem, с. 58.

³⁵ Ibidem, с. 88.

Події Євромайдану стали вододілом у житті і виборі багатьох українців, «[...] сприяли виведенню нового рівня сприйняття багатокультурної ідентичності України та стимулюванню зусиль щодо просування багатомовної літератури»³⁶. Мовою драм Ворожбит є суміш російської, української й суржику, якими говорять українці в Україні. До її частотних прийомів належить використання ненормативної лексики (наративи Сергія³⁷, спогади Наталі про перший поцілунок на морському узбережжі³⁸ і інші), попсових пісень тощо, оскільки авторка веде відкритий діалог зі своїми про своє – з українцями про українців. Деякі репліки-спогади епізодичних дійових осіб повністю наведені російською мовою³⁹, але завжди влучно: «російська мова у Ворожбит – там, де це потрібно, вирізнена, потрібна, карбована, покривлена, мов дзьоб пташки гоголь»⁴⁰. Подібна мовна гетерогенність сприяє достовірності того, про що йдеться у творі.

Підсумовуючи, зазначимо, що образ жінки в індивідуально-авторській картині світу Наталки Ворожбит позначений своїм виразним голосом, щемливою фемінністю, безмежним терпінням, толеруванням заради кохання і національної ідеї. Війна актуалізує в жіночих образах п'єси суб'єктність, виводить маргіналізовану раніше особистість у постколоніальне самоусвідомлення, робить її рівноправною учасницею національної історії. В системі гендерних координат Ворожбит продовжує традиції сучасного українського жіночого письменства, репрезентуючи протилежну стать крізь призму жіночого погляду. Поетичними особливостями *Поганих доріг* є не/прихована автобіографічність, кінематографічна тілесність, гротеск, макабричність і мовний білінгвізм.

В основі поділеної на новели і епізодичної як тематично, так і композиційно, п'єси лежить мотив дороги, який символізує саморозвиток, власне життя, зупинки на дорогах якого є важливими наративними вузлами, що є значущими моментами буття. Погані дороги уособлюють соціокультурні конфлікти всередині України,

³⁶ O. Wallo, *Ukrainian Women Writers...*, op. cit., p. 10.

³⁷ Н. Ворожбит, *Погані дороги...*, op. cit., с. 11.

³⁸ Ibidem, с. 16.

³⁹ Ibidem, с. 14-15.

⁴⁰ О. Михед, #10 *Наталка Ворожбит [«Кіборги», «Погані дороги», «Спіймати Кайдаша»]*..., op. cit.

вирішити які можуть лише самі українці. Відкритий фінал останньої новели дарує надію на людяність як другорядних дійових осіб, так і нації загалом.

Бібліографія

- Delgado M.M., *Contemporary European Playwrights*, Milton 2020.
- Rewakowicz M., *Ukraine's Quest for Identity: Embracing Cultural Hybridity in Literary Imagination, 1991–2011*, Lanham 2018.
- Wallo O., *Ukrainian Women Writers and the National Imaginary: From the Collapse of the USSR to the Euromaidan*, Toronto 2019.
- Ворожбит Н., *Погані дороги. П'єса*, Львів 2021.
- Гундорова Т., *Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодернізм*, Київ 2013.
- Жадан С., *Говорить Жадан: Наталія Ворожбит про Погані дороги, критику, іронію та людяність*, 2020, <https://youtu.be/c1GQyjhM2rI>.
- Михед О., *Подкаст «Станція 451» The Village Україна, #10 Наталка Ворожбит [«Кіборги», «Погані дороги», «Сніймати Кайдаша»]. Демони і Кайдаші*, березень 2021, <https://open.spotify.com/episode/6Xlu0pLdQXh5rzcPWB7nbq?si=dgpbz9bRS5evSnW4qp7zXw&nd=1>.
- Пухонська О., *Література війни на Донбасі як культурний простір зустрічі Свого / Чужого / Іншого*, [в:] *Inny/Inność we współczesnej literaturze europejskiej*, Mnich L., Blashkiv O., Krupowies W. (red.), Siedlce 2022.